

Chloupek, Jan

Pochybnosti o funkčních stylech?

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1993, vol. 42, iss. A41, pp. [61]-71

ISBN 80-210-0883-0

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100623>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAN CHLOUPEK

POCHYBNOSTI O FUNKČNÍCH STYLECH?

Osvědčené koncepce a s nimi spjatá terminologie se staly, publicisticky řečeno, vpravdě „rodinným stříbrem“ moderní lingvistiky. To platí i o pojetí funkčních stylů. Nicméně na rozdíl například od takové operace, jakou je klasifikace tradičních teritoriálních dialektů, postrádáme v případě funkčních stylů povytce kriterium divisionis - jasné a pochopitelně jediné. Fakt, že každý funkční styl (dále většinou jen: styl) bývá definován podle hledisek jiných a různých, je dán zřejmě tím, že je odvozován z komunikačních, dorozumivacích oblastí povahy v podstatě shrnující, jak si je pro své potřeby vytvořila kulturní společnost našeho civilizačního okruhu v posledních řekněme dvou stoletích. V zásadě tedy absence hlavního kritéria nemusí tolik vadit. Existenci stylu prokazuje badatel jeho specifickou funkcí při dorozumívání a zároveň nutně též i charakteristickou a typickou vrstvou výrazových prostředků, popř. jejich specifickou organizací. Přitom se nezdá, že by se tytéž jazykové prostředky mohou stát v komunikátech různého stylu jinak platnými stylémy, že totiž jako by se podrobovaly jakýmsi ozvlášťovacím procesům, které jejich (stylovou, podle Mika výrazovou) hodnotu obměňují. Pravda je, že výklady o funkčních stylech zaujaly první místo v slohové výuce na vysokých školách, staly se základem argumentace týkající se stratifikace spisovného (a nověji i národního) jazyka, neboť jsou založeny na vyšší abstrakci než charakteristiky slohových postupů a žánrů, jimiž asi oprávněně dává stále přednost škola střední. Vyučuje-li se právě jen čtyřem pěti stylům, je tento „výběr“ dokladem významu oněch čtyř pěti komunikačních oblastí pro život příslušníka národního jazyka, občana. Popravdě bychom je mohli nazývat „školními styly“ - vědecká teorie však zajisté prokázala existenci nejednoho stylu dalšího, např. stylu esejistického, epistolárního - abychom jmenovali pouze ty, které lze toliko s obtížemi podřadit stylům vytčeným výše, „školním“. Jenže vážné pochybnosti se mohou vracet i k oněm všeobecně uznaným stylům „školním“...

I. Nejprve však je nezbytné připomenout, že jazykověda má ještě jiný pojmoslovný aparát určený k vystižení funkčního i výrazového rozrůznění jazyka. Je to už starší učení o diferenciaci národního jazyka v celku podle jeho dílčích útvarů - ty se v německé lingvistice s výhodnou popis-

ností nazývají Erscheinungsformen nebo Existenzformen der Sprache. Patří k nim především **spisovný jazyk**. České odborné označení prozrazuje podmínky jeho vzniku. Byl to původně jazyk spisů, tedy jazyk pro dorozumívání s vyššími kulturními cíli. Už první takové spisy se zabývaly také jím samým: existence melajazyka se stala předpokladem pro jeho pěstování, třibení a pro jeho kontinuitu, přetrvávání. Po zpevnění a ustálení jeho strukturního modelu bylo možno využít ho také pro komunikaci řeči mluvenou. Součástí odborné literatury o něm samém se stává rovněž kodifikace, společensky závazné spoutávání jeho normy v jazykových příručkách, obecně uznávaných jako vzor kulturního vyjadřování. Změny v kodifikaci neprobíhají překotně a převratně, neboť takový postup by rozkolísal vědomí kontinuity, tradice a konvence. Jenže pro komunikaci o běžných záležitostech každodenního běhu života, nebojme se to vyslovit, není spisovný jazyk nepostradatelný. V takovém případě se k němu uchylují jen „zvláštní lidé“, kteří nehodlají různost komunikačních cílů respektovat nebo aspoň manifestovat, nebo se tomu z různých důvodů odnaučili. Zato ostatní příslušníci národního jazyka sahají k spisovnému vyjadřování jen tehdy, chtějí-li se ve společensky náročnější situaci představit jako lidé vzdělání, respektuplní, ambiciózní, lidé usilující sledovat vyšší komunikační cíl. Lze si bez větší fantazie představit občana, kterého trvalé okolnosti zcela zprostily povinnosti vyjadřovat se spisovným jazykem. Souhrnně, jen s menší nadsázkou lze konstatovat, že spisovný jazyk jen citujeme, jak jsme se už ve škole jej citovat naučili! Naše snad příliš příkrá formulace nutně vede k závěru, že je veskrze rozumné ponechat spisovnému jazyku jeho z části výlučný charakter, svěřovat mu roli pěstovaného koníčka do knížecího kočáru, považovat jej za reprezentanta hodnot národní kultury – beze zření k rozpakům cizinců při živé komunikaci a bez respektu k netrpělivosti oprávců češtiny.

Obecná čeština není jen synonymním názvem pro interdialekt rozšířený v Čechách, nýbrž je opravdu též reprezentantem živé mluvy ve slovesném umění a součástí hry na neoficiálnost, lidovost, ležérnost třeba i v komunikátech publicistických nebo odborných. Šíří se nejen pro přitažlivost všestranného pražského centra, ale jaksi i „zevnitř“, neboť jako by se množovaly komunikační situace vklíněné tu do bezprostřednosti, tu do intimity, naopak vyhýbající se oficiálnosti a vůbec pak oficióznosti, nadto též preskripční a školní kázní. Regionální rozdíly v obecné češtině charakterizují jen z části územní příslušnost podle několika svérázných zvláštností, vcelku (zejména pro moravského adresáta) jsou podružné. Obecná čeština jako vyjadřovací model moderního dramatu a uměleckých dialogů nebo jako signál hry na neoficiálnost bývá téměř jednotná – často pak projevy jí formované přijímají prvky slangové a dojem z živosti řeči je ztvzován.

Ve východní části jazykového prostoru češtiny se ještě zachovávají **tradiční teritoriální dialekty**, zejména v zemědělském prostředí, nebo veskrze (zvláště fonetické) jevy neuvědomované, pronikají však do nich integrující inovace interdialektové. Poměrně rychle přijímají některé

prvky obecné češtiny mladí lidé na střední Moravě, ale téměř bez výjimky se udržují jevy společně někdejšímu dialektu (adj. *bez té dobré ženské*, morfologické typy *sekl*, *přítiskl* a *já jsem vždycky ráda vařila*): taková mluva může být potom chápána jako obecná čeština s „vykolejením“ k spisovnosti. Zato na východní Moravě a v českém Slezsku je proti pronikání obecné češtiny vytvořena hráz daná strukturální odlišností původního dialektu, jedině zde pozorujeme sklon k ustálení jakési hovorové češtiny jako útvaru národního jazyka (nezávislého na určité konkrétní situaci – viz dále). S užíváním obecné češtiny ve slovesném umění se východomoravští a slezští posluchači a čtenáři nejvýše jen smiřují. Tradiční dialekty se zde v menších komunitách zachovávají, jenže nebývají pokládány za užitečný svéráz a mladšími generacemi bývají opouštěny ku prospěchu spisovného vyjadřování – pochopitelně s interferencí neuvědomovaných, bezděčných chyb odvozených z dialektu. **Interdialekt** považujeme za nejvyšší vývojový stupeň dialektu.

Z poloutvarů národního jazyka připomeňme tu vytváření relativně mladého **argotu** narkomanů a distributorů drog. **Profesní mluvou** není třeba rozumět specifické slovní a frazeologické vrstvy, ale vůbec soubor jazykových návyků v komunikaci určitého profesního prostředí, založený výlučně na postulátu ekonomičnosti a jednoznačnosti vyjádření. **Slangové výrazy** se hojně uplatňují vedle slov a obrátů profesních a společně vytvářejí **mluvu vojenskou, studentskou** ap.: k ní nezřídka patří i oficiální terminologie – ryze spisovná, zkracovaná, univerbializovaná, dilem i odracionalizovaná (např. *štěnice* při odposlouchávání).

Jak už bylo naznačeno, bývá (hlavně) strukturální norma spisovného jazyka představována jako její kodifikace: ta se potom pochopitelně stává jakýmsi (v praxi) nedosažitelným vzorem pro kulturní vyjadřování. To v případě dialektu pátrá badatel po jeho původním, nejstarsším stavu, možno povědět po jeho „ideální normě“ a teprve z ní odvozuje další vývoj, a to buď k interdialektu, nebo k přímému rozrušování dialektu. Důsledné a příkré rozlišování prvků spisovných je tedy dosti snadné, jenže v analytické praxi měří takto každý komunikační akt idealtzující představou existence ryzích jazykových útvarů a naopak pomíjí vliv různých faktorů jazykových a zejména nejazykových, které konstituují komunikát. Podobně se často zachází i s pojmem **hovorové češtiny**. Zachycují se tu, řečeno povšechně, odchylky od spisovné kodifikace, výběr z jazykových variant, někdy se dokonce uvažuje o nespisovných jevech, které by mohly nebo měly být posléze „připuštěny“. Při takové koncepci, v níž se hovorová čeština uznává za jazykový útvar a málem se i pro ni hledá naše ideální norma, zapomíná se na to, že o míře spisovnosti – nespisovnosti rozhodují např. sociální a věkové vztahy mezi účastníky komunikace, jejich teritoriální původ, tematika rozhovoru, doba vyhrazená komunikaci, vzdálenost mezi účastníky komunikace, realizační kanál ap. Tu se zákonitě vnucuje otázka: Kterou z hovorových češtin vyzvedneme jako onu ideální? Vždyť v případě každého komunikačního aktu platí, že se nerealizuje podle útvarů, „útvarů jazykovědy“, nýbrž podle strukturálních, stylových a komunikačních norem ustálených

stoletími – má-li ovšem být komunikační akt (nejprve) jednoznačný a (potom) úspěšný. A zde právě učení o funkčních stylech pomůže rozpoznat podstatu oné impozantní smíšenosti jazykových prostředků, oněch známých diglosií a triglosií moderního člověka při konkrétních komunikačních aktech. Výše charakterizované útvary národního jazyka jsou pro nás zdrojem vyjadřování, zdrojem, z něhož se volí.

II. Soustředíme se nyní na problematiku alespoň těch stylů, které byly již po desetiletí prověřovány školskou výukou, a na jejich postavení v komunikaci vůbec:

Míníme-li věnovat pozornost nejprve **stylu umělecké literatury**, chceme tím ukázat na to, že v jeho komunikátech neběží o komunikaci, ale o hru na komunikaci. Při této hře záleží sice na předmětnostech a na významu (ideji), avšak nadto i na souhře mezi uměleckým autorem a vnímatelem, na konvencích podložených staletým vývojem slovesné kultury a na smyslu vnímatele po pochopení jejich zákonitostí. Dejme tomu, že v románu čteme na straně 12 obyčejný, jednoduchý, věcný dopis hrdiny jeho manželce, avšak teprve na straně 112 si na dopis vzpomene-me, a to buď jako na doklad vyrovnaného, pevného manželského spojení, nebo (naopak!) jako na první signál rozpadu manželství šedého nebo rozvráceného. Nebo výrok „Já jsem jeho přítelem nikdy nebyl!“ chápeme třeba už na samém začátku filmu jako zradu přítele za jistých okolností a takové vnímatelovo hodnocení se teprve během dějového průběhu může potvrdit. Postavy dramatu nemluví tolik k sobě jako k vnímá-teli.

Proces, jímž se dosahuje estetického působení na vnímatele, je možno nazvat poetizací. Budiž však chápána velmi široce: jejím projevením nejsou pouze rým, rytmus, verš, slovosledná inverze, neologismy, historismy, archaismy, dialektismy, vulgarismy, profesionalismy a deformace (Mukařovského termín deformace se v našem kontextu objevuje jen jako jednotlivost), ale též pointa, nedostatek pointy, kompozice, nadto i způsob tisku, ilustrace knihy, hudební doprovod, uspořádání scény atd. Úkolem literárního a dramatického vzdělávání je nejen připomínat vnímá-teli poetizaci každému zjevnou, nýbrž objevovat poetizaci dosud jemu skrytou. Každý autor volí vlastní způsob poetizace, v jeho tvorbě se uplatňuje subjektivita a individuálnost. Že jde o umělecké dílo, prozrazuje se tím, že bylo jako umělecké předloženo, jako umělecké deklarováno. Každý vnímatel sám rozhoduje o tom, zda estetické působení ocení, či neuzná.

Jakkoli jsme se pokusili vystihnout povahu uměleckých komunikátů, přece jen jsme se obešli právě ve vztahu k nim bez pojmu stylové normy. Ostatně: kdo by si přál v naší souvislosti ji zavádět? Respektujeme zde jenom umělecký záměr autora a hodnotíme to, zda se nám jeho naplňování líbí, či nikoli – a kritika to činívá na vyšší odborné úrovni. Ale ani ta umělci nepřikazuje, jak by měl své dílo vnímá-teli předložit. Jazyk (chceme-li: funkční jazyk) slovesného umění není jen jazykem pro komunikaci, je něčím jiným, je něčím víc: odhadovat, jak je v uměleckém díle stylizován, to je málo.

V pořadí jako první bývá v učebnicích vykládán **styl hovorový**, prostě

sdělný. Jeví se jako potřebné stanovit jeho funkci, a to podle dorozumívání v běžném každodenním styku, vztáhnout jej na dialogy týkající se neveřejných záležitostí. Proti tomu přednášené proslovy a referáty, odborné a pedagogické výklady, reportáže, odborné diskuse, obřadní projevy zůstávají v mezích svých stylů (odborného, publicistického, rétorického), jsou vlastně pouze sekundárně mluvené a v zásadě spisovně. Přece však i je může zasáhnout jistá míra i této sekundární mluvenosti, a to proto, že bývá přítomen adresát (adresáti) projevu. (Známe i komunikáty sekundárně psané, např. domácí vzkazy členům rodiny.) Původně však vznikaly na základě psaných textů cizích (při učení se, v pedagogické činnosti, při respektování preskripce) nebo vlastních (při vlastním zkoumání). Modernímu spisovnému jazyku je tato realizace dvojí formou prospěšná: přitom mluvenost ve srovnání s psaností jako řečotvorný faktor snižuje až na výjimky („mistrů slova“) míru důsledné formálnosti projevu.

Při popisu výrazových prostředků hovorového stylu nelze nezdůraznit tyto jeho znaky:

- Linearita syntaktické výstavby. Poměrně málo známý jazykovědec K. Erban (Parataxe v řeči lidové, NŘ 20, 1936, s. 173 n.) to formuloval velice přesně: mluvená řeč nastavuje – dodejme: podle vývinu komunikační situace.

- Kolokvialismy. Velmi se uplatňují formace podporující ekonomičnost vyjádření, např. zkratky, univerbizace, emociálně odstíněné náhrady spisovných termínů ap.

- V komunikátech hovorového stylu se odráží přítomnost adresáta (dialogický charakter komunikátů, větší míra emocionality, eliptičnost z hlediska vyjadřování samého i ve vztahu k stále přítomné komunikační situaci) a zakotvenost v komunikační situaci.

- Přes to všechno považujeme za hlavní rys hovorového stylu jeho tolerantnost vůči nespisovným prvkům. Z hlediska jazykovědné analýzy prozrazují se jako „hosté“ v komunikátu jinak spisovném. Nespisovní „hosté“, pokud si mluvčí tento jejich ráz uvědomuje (a nesáhl po nich bezděčně), mají jasnou funkci komunikát zdůvěrnit, zbavit jej oficiálnosti. Míra i druhy těchto interferencí, nikoli ojedinele zakořeněných v mluvě určitého teritoria, včetně interdialektové obecné češtiny, bývají různé, a proto nelze nevarovat před skládáním obrazu nějaké hovorové češtiny z prvků nespisovných, z našich „hostů“. K tomu bychom snad měli dodat, že hovorových variantních podob uvnitř spisovného jazyka vůbec není tolik, aby mohly být považovány za průkaznou složku hovorové češtiny, některé z nich pak jsou pouze emocionálnější.

Přecházíme postupně k několika závěrům:

Prostě sdělnou funkci v běžném každodenním styku mívají zpravidla komunikáty realizované obecnou češtinou, dialekty, interdialekty, jen zřídka však spisovným jazykem. Tím se hovorový styl vlastně vymyká ze soustavy stylů spisovného jazyka zásadně a nadto ještě jako jediný je (bez metajazykového signálu) tolerantní vůči nespisovným prvkům a hlavně to jej charakterizuje.

Kromě výslovnosti, jež je však spíše záležitostí kodifikace a z hlediska rozsahu argumentace jen marginálně se dotýká stylu, nelze myslím stanovit stylovou normu (ani u nás neslycháme vybroušenou společenskou konverzaci). Při výkladu vlastně vysvětlujeme jen to, co všechno si jako mluvčí ještě můžeme dovolit. (Ani tzv. řečnická cvičení se nezakládají na hovorovém stylu.)

Hovorový styl překračuje různým způsobem meze kodifikovaného jazyka, neváže se na něj a můžeme říci, že respektuje zčásti aspoň živou strukturní normu spisovného jazyka. Snad je to všechno důvodem, proč neustále hledáme (a jak uvedeno výše, podle všeho marně) jakýsi nový jazykový útvar (běžná mluva? – standard?) v postavení mezi spisovnou a obecnou češtinou.

Lze nicméně navrhnout řešení jednodušší:

Po zásadním odlišení jazyka pro komunikaci a jazyka jako hru na komunikaci připuštěme (důsažněji v jazyku pro komunikaci) další členění na řeč mluvenou (dosud tedy „hovorový styl“) a řeč psanou (viz dále). Zároveň by bylo prospěšné rozlišovat primární a sekundární řeč mluvenou i psanou a nad slohotvornými faktory uzнат jako vyšší faktory řečotvorné. Ostatně terminologická sousloví řeč psaná a řeč mluvená jsou již v odborném úzu dosti fixována. (I v detailech by taková koncepce byla v souladu s dosavadními poznatky, např. syntaktickou linearitu připisujeme právě mluvené řeči, nikoli omezeně některému z útvarů, jako třeba dialektu, není přece pro dialekt nijak typická. Ani výše zmíněné její spojování s hovorovým stylem jistě nemůže svědčit o postavení textu na ose příznakovosti – nepříznakovosti, stylo tvorné aktivity – neaktivity: syntaktická linearita by měla být vykládána jako rys mluvenostní, jako prvek mluvené řeči.) Pro řeč mluvenou by byly charakteristické prvky mluvenostní.

Ke komunikátům ztvárněným primárně psanou řečí náleží vesměs komunikáty **stylu odborného**. Můžeme předeslat, že tento styl má při tvorbě komunikátů stadium preparativní, realizační – i hodnotící, při němž se zřetelně a jednoznačně prosazují noremní postuláty. Od počátku vznikal a postupně se vymezoval jako styl civilizované a kulturní pospolitosti – jako hlavní a přitom jednotící podpora spisovnému jazyku teprve se stabilizujícímu. Jeho funkcí je slohově profilovat komunikáty vyjadřující pojmovost (Miko), tedy myšlení o člověku, společnosti a přírodě, jazyku, mimoto pak též vyvolávat více méně oficiální jednání. Mezi složkami jeho komunikačních aktů nevystupuje do popředí jako slohotvorný faktor osobnost adresáta (kromě substylu popularizačního a učebního), ormezuji se prostředky ilokuce.

Tento styl se vyznačuje i jasnými charakteristickými rysy formálními. Za jeho základ považujeme termín, tedy slovo nebo sousloví, jež má samo stylovou hodnotu odbornosti, pojmovosti a po stránce pojmového obsahu rovněž definovatelnosti. Mimoto by mělo být zakotveno v odborném kontextu – jinak dochází k determinologizaci. Z postulátů kladečných na termín ob stojí jediný: jednoznačnost (v jedné vědě). Druhým jeho nápadným rysem se jeví nedynamický ráz predikačních sloves

a orientace odborné argumentace na substantivum. Posléze po stránce skladebné reflektují komunikáty tohoto stylu myšlení hierarchizované (zdaleka nikoli pouze hypotaxí, ale i vhodným používáním částic, gradací obsahu, klasifikací, taxativností apod. – proto nestačí mluvit v této souvislosti pouze o „složitě větné stavbě“). Ostatní běžně uváděné rysy už tak důležité nejsou: např. vstoupily do úzu a automatizovaly se též od původu emocionálně zabarvené náhrady termínů nebo oficiálních označení (kupř. *lavička hanby* m. trestná lavice, donedávna *hvězdičky, židličky, stoličky, dvojdomek* ve vztahu k státoprávnímu uspořádání, sem vlastně patří – povýtce zásluhou publicistické automatizace i výrazy jako *rodinné stříbro* nebo už starší *cválající inflace*).

Administrativní styl splyvá v běžných charakteristikách s **profesní mluvou**. Je-li však přece jen pojímán šíře, nelze nevidět, že ho používají profesionální pracovníci, zato ostatní občané jej neovládají nebo jej pouze za jistých okolností poznávají. Možno vznést dotaz, zda se vyjadřovací návyky na různých pracovištích neliší natolik, že jakákoli abstrakce nutná pro charakteristiku stylu je krajně obtížná. Snad by dostačovalo uvádět jej mezi substyly slohu odborného.

Při důležitosti tisku, televize, rozhlasu a zpravodajského filmu lze sotva pochybovat o oprávněnosti pojmu **publicistický, žurnalistický styl** – tato označení pokládáme pro naši argumentaci za synonymní: rozlišují se totiž dostatečně žánry zpravodajské a analytické a stejně tak platí, že např. výběr a řazení zpráv bývají podloženy analýzou ze strany publicisty – necháváme tedy stranou profesní dělbu práce v redakcích. Dlouhou dobu byly publicistické komunikáty realizovány řečí psanou a situace se změnila teprve v našem století. Nicméně hojně jde i dnes o komunikaci sekundárně mluvenou. Pouze reportáže předpokládají reakci bezprostřední, pohotovou a aspoň do jisté míry improvizovanou. Bezprostřednost se dokonce uplatňuje jako hlavní podmínka úspěšnosti reportáže, interviewu, debaty, besedy a tu téměř vždy ustupuje do pozadí požadavek spisovnosti, popř. bývá plněn jen profesionálem diskusí řídicím a podněcujícím – redaktorem. Zároveň všichni účastníci respektují faktory konstituující mluvený komunikát se zřením k záměru působit na čtenáře, diváka, posluchače.

Funkce publicistického stylu lze shrnout takto:

- Uvědomování, získávání čtenáře ..., propagování myšlenky, akce, zboží.
- Specifické informování v oblasti politiky, ekonomiky, výroby, v oblasti sportu a v oblasti kultury.
- Informační služba čtenářů ..., v první řadě ta, která umožňuje výměnu (zboží, peněz, partnera, např. v inzerátech).

Tyto funkce jsou plněny vlastními publicistickými žánry (od úvodníku po inzerát, od zprávy po komentář). Žánry jiné, např. povídky ve víkendových přílohách, zájmové rubriky, sloupky popularizující odborné poznatky zpestřují denní tisk po stránce obsahové a posilují princip výrazové obměny. Noviny a časopisy, na rozdíl od televize a rozhlasu, slouží výhradně k plnění těchto funkcí.

Aniž jazykověda dříve tyto funkce v celistvosti formulovala, přece dospívala k poznání, že publicistický styl je co do funkcí, žánrů i postupů „smíšený“, a z toho následně vyvozovala, že smíšené jsou i jeho výrazové prostředky. Je však smíšený styl vůbec ještě stylem, nemá-li jasnou funkci a specifickou vrstvu výrazových prostředků? Nabízí se hledat jiný, jednotící rys publicistického stylu. Při tom je prospěšné vycházet ze zásadně periodického působení publicistiky a z povahy činnosti profesionálních redakčních týmů. Pokud běží o výrazové prostředky, automatizují se; poté se obnovují, tedy aktualizují, aktualizace se postupně zase automatizuje a tento koloběh nikdy nekončí. Přiznejme, že automatizaci ani aktualizaci nemusí rozpoznat ani vytušit čtenář ... nezkušený, povrchnější, postrádající dar metajazykového hodnocení. Lze se tu opřít o kvantitativní lingvistiku, která by alespoň onu stnulost a petrifikovanost snadno odhalila – již poněkud obtížněji výrazovou složku obměňovanou, inovovanou. Kdybychom sestavovali pouhý výčet jednotlivých výrazových prostředků, musili bychom respektovat očekávaný výsledek takového přístupu: publicistický styl by se nám jevil jako odborný styl politický, ekonomický, sportovní, literárněvědný ap. Jak bychom potom vysvětlovali vliv těchto „odborných“ komunikátů na dynamiku spisovného jazyka naší doby, jejich vliv na stav současné jazykové kultury? Proto preferujeme nepátrat tolik po specifických prostředcích slohu, ale orientovat se na proces, v němž se ustalují a obnovují.

Přece se však vyskytuje jazykový prostředek toliko publicistickému stylu vlastní – proto tedy: „publicistický přívlastek“. Využívá už staré tendence češtiny dávat přednost shodnému přívlastku před neshodným („*noha stolová*“), a to po stylistickém přehodnocení, např. naši v roce 1992 *stříbrní hokejisté, zlatý Změlík, ženský cyklus* ve významu „cyklus děl filmových režisérek“, *mladá tvorba* ve významu „tvorba mladých umělců“. Snad pouze výjimečně vypůjčuje si tento syntakticko-sémantický prostředek, vlastně vytčení významového jádra přívlastku neshodného, styl odborný, obvykle s vyznačením citátového charakteru uvozovkami, jinde je zcela neobvyklý.

Nejpříznačnější pro publicistiku je nápadná obliba obrazného vyjadřování, srov. např. patero titulků v denním tisku *Otevřely se brány veletrhu*. Český tisk bývá přímo zaplaven přirovnáními, metaforami a metonymiemi z lidové řeči, dosti omezený je repertoár obrazných rčení z mluvy biblické a náboženské vůbec, až stereotypně bývá vytěžováno několik známých motivů antických a historických vůbec, rádo se sahá k obrazným rčením přeneseným z metajazyka, čerpá se ze známých děl uměleckých a především míra vlastních obrazných rčení redaktorových rozhoduje o vytváření vyššího stylu publicistického s vyššími cíli slovesnými. Obrazná rčení migrují hojně mezi několika komunikačními oblastmi: *první kolo voleb, terčem kritiky se stal ..., profesionální piruety tohoto politika, boxer Mečiar odpovídá úderem* ap. S kvantitativním i kvalitativním rozvojem publicistiky po zrušení státního řízení publicistiky souvisí obrazné vyjadřování pomocí „tažených“ metafor a metonymií: *Ti, kteří v něm slyšeli jen troubení k ústupu a ústupkům, mají nepochybně mizerný*

hudební sluch. Kdo si zapamatoval pouze několik taktů nápěvu – kde by bez nás Slováci byli? – není na tom o moc lépe. Jen ten, komu se podařilo vnímat celé poselství od prvního po poslední tón, mohl... (Zemědělské noviny 11. 11. 1991).

Hlavním principem publicistické tvorby je integrovat poznatky o událostech a opírat se o autority, resp. prameny. Vyplývá z něho respekt k původu zprávy, a to dokumentací, uvedením informačního zdroje (*Jak oznámila agentura Reuter dnes časně ráno ...*, *V dobře informovaných tokijských kruzích se proslýchá ...*, *Prohlásil to na včerejší tiskové konferenci ...*, *Podle přesného znění přijatého zákona...* – postavení obdobných sdělení v souvělí bývá různé). Zajímavějším prostředkem se však stává vyčlenění výrazu uvozovkami. V zásadě vyznačují v publicistickém textu citování, aniž je uveden autor prvotního komunikátu, např.: *nebyl jen „žonglérem jazyka“* (smysl užití uvozovek: Jak o sobě pravil F. Halas) *sonda směřující k „rudé planetě“* (jak se říká Marsu), *text „Občana“* (jak nazývají Občanský zákoník poslanci), *jeviště a herci „na sebe neslyší“* (jak se říká v pracovním prostředí), *dali Lišňákům „vémaz“* (jak se říká v místním prostředí), *„s klidem Angličana“ předložil průkaz* (jak se obecně říká). Někdy jsou uvozovkami opatřena přesná citování z dokumentů – uvozovky zde napomáhají objektivizaci tvrzení. O hledání přiléhavého výrazu jde u uvozovek, které už výraz sféře citování vzdalují: jsou signálem metajazykového významu „abych tak řekl“, např. *„Síla“ pracích prostředků je dána koncentrací látek* nebo *Poslanci zavření stále v parlamentě ocitají se v jakémisi „skleníku“*. Zde se uvozovky objevují v textu jako důsledek metajazykového hodnocení publicisty. S dobovými názory publicisty i čtenáře ... souvisí konotace, které čtenář s výrazy v uvozovkách může spojovat: *„zeštíhlení“ podniků* (eufemie), *halenka byla v dolní části přímo „zadrátovaná“* (augmentace), *„prorok“ Muamar Kaddáfi* (pochybnost), na *„socialistické“ obrazovce* (pochybnost se týká vlastního i přeneseného významu). Signalizování citace však i zde zůstává prvotní (jak dnes říkáme, abych tak řekl, jak někde říkají, jak sám říká, jak se nazývali atd.). Uvedené konotace nelze po stránce formální nijak prokázat, jsou totiž záležitostí hodnocení obsahu. V mluvené publicistice odpovídají těmito funkcím uvozovek explicitní vyjádření jako *jak se říká, abych tak řekl, řečeno v uvozovkách, řečeno velmi mírně, nechce se mi to povědět tak vulgárně, doslova ...* ap.

K našim „školním“ stylům bychom měli přiřadit **styl esejistický** a **styl epistolární**, které sotva lze z mnoha důvodů odbyvat z hlediska výše zmíněných kritérií jen jako „substyle“, **a styl rétorický**.

Závěr. V pojetí funkčních stylů je možno oprávněně spatřovat i nadále koncepční a metodologický pokrok. Nutno však hned na počátku analýzy respektovat zásadní rozdílnost mezi využíváním jazyka pro dorozumívání v interakci, při němž je jediným, bezprostředním nástrojem vedle (?) komunikace neverbální – a využíváním jazyka v umělecké slovesnosti, kde je zprostředkovatelem vztahů mezi komunikačními složkami na jedné straně a k jeho vnímateli na straně druhé – což je daleko komplikovanější a úloha jazyka tu není solitární. Dále: je třeba počítat

s důsledným rozlišováním řeči mluvené (založené na souboru jevů mluvenostních, mezi něž lze myslím zahrnout všechny rysy spínané dosud s hovorovým stylem) a řeči psané, stratifikované podle potřeb kulturní společnosti ve stylech (odborném, publicistickém, rétorickém, esejistickém, epistolárním). Při analýze komunikátů je ku prospěchu odlišovat primární nebo sekundární psanost, popř. mluvenost. Pokud v našem náčrtu postrádáme funkci hovorového stylu, můžeme ji spolehlivě interpretovat v rámci mluvené řeči – další funkcí mluvené řeči je totiž převádět do jisté komunikační situace spisovný komunikát. Učení o funkcích a výrazových prostředcích útvarů a polouťvarů národního jazyka a jejich celková charakteristika by tak ústrojně vstoupily do koncepce funkčních stylů, a to jak pro svůj význam zdroje vyjadřování, tak i pro širší a komplexnější chápání stylistiky.

LITERATURA

- BARNET, V.: Diferenciace národního jazyka a sociální komunikace. In: *Govornite formi i slovenskite literaturni jazici*. Skopje 1973.
- BECKA, J. V.: *Česká stylistika*. Praha 1992.
- BRABCOVÁ, R.: *Mluvený jazyk v teorii a praxi*. Praha 1988.
- DANĚŠ, F.: *Language standard et culture de la language*. In: *Politique et aménagement linguistiques*, Paříž (bez vročení).
- DAVIDOVÁ, D.: *Kapitoly z dialektologie*. Ostrava 1992 (skriptum).
Funkční lingvistika a dialektika. Praha 1988. Zvláště příspěvek O. Lešky – J. Nekvapila – O. Soltýse a příspěvek J. Horeckého.
- HAUSENBLAS, K.: Vysoký – střední – nízký styl a diferenciace stylů dnes. *SaS* 34, 1973, s. 85n.
- HAVRÁNEK, B.: *Studie o spisovném jazyce*. Praha 1963.
- HUBÁČEK, JAROSLAV: *Jak mluvit a přednášet*. Ostrava 1983.
- HUBÁČEK, JOSEF: *Učebnice stylistiky*. Praha 1987.
- CHLOUPEK, J., CECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E.: *Stylistika češtiny*. Brno 1990.
- JEDLIČKA, A.: *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha 1974.
- JELÍNEK, M.: Definice pojmu jazykový styl. *SPFFBU*, A 13, 1965, s. 43n.
- Konfrontačný a komparatívny výskum jazykovej komunikácie. Bratislava 1991. Zvláště příspěvky K. Hausenblase a J. Chloupeka – M. Krčmové.
- KRAUS, J.: *Úvod do stylistiky pro informační pracovníky*. Praha 1987.
- MIKO, F.: *Text a štýl*. Bratislava 1970.
- MISTRÍK, J.: *Stylistika*. Bratislava 1985.
- MÜLLEROVÁ, E.: *Funkční styly a jejich základní žánry v současné komunikaci*. Praha 1986 (skriptum).
- MÜLLEROVÁ, O., HOFFMANNOVÁ, J., SCHNEIDEROVÁ, E.: *Mluvená čeština v autentických textech*. Praha 1992.
Reader in Czech Sociolinguistics. Praha 1986, vyd. J. Chloupek a J. Nekvapil.
Studies in Functional Stylistics. Praha 1993, vyd. J. Chloupek a J. Nekvapil.
- SLOSAR, D., VECERKA, R.: *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Praha 1979 (skriptum).
Stylistické otázky textu. Prešov – Zemplínska Šírava 1981.
- TEŠITELOVÁ, M.: *Kvantitativní charakteristiky současné české publicistiky*. Praha 1982.
- Všobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Banská Bystrica 1991. Zvláště příspěvky J. Horeckého, J. Kořenského, J. Hoffmannové, M. Hirschové, J. Findry, J. Bosáka, M. Krčmové, J. Kačaly, J. Sikry, V. Patráše, O. Müllerové.

СОМНЕНИЯ ПО ПОВОДУ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ СТИЛЕЙ?

Понимание функциональных стилей в том аспекте, как оно разработано Пражским лингвистическим кружком, и в наши дни можно по праву считать прогрессивным в отношении его концепции и методологии. В самом начале анализа следует, однако, принять во внимание принципиальные различия между использованием языка в процессе коммуникации, при котором он служит единственным, непосредственным орудием общения наряду // с невербальной коммуникацией, - и использованием языка в художественной литературе, где он, с одной стороны, выступает в качестве посредника между участниками коммуникации и, с другой стороны, опосредствует контакт с лицом, воспринимающим текст или драматический коммуникат, - чем роль языка в гораздо большей степени усложняется. Более того, необходимо считаться с последовательным различием устной речи /основанной на совокупности всех присущих говорению явлениях, к числу которых можно, по-видимому, отнести все черты, характеризующие до сих пор разговорный стиль/, и письменной речи, в соответствии с потребностями культурного общества дифференцируемой на научно-технический, публицистический, эссеистический, эпистолярный и, по-видимому, также риторический стили. Анализируя коммуникаты, полезно различать первично/вторично устный или письменный характер последних. Если наш очерк лишен описания функции разговорного стиля, то ее можно надежно интерпретировать в сфере устной речи, - последующей функцией устной речи является перевод литературного коммуниката в определенную коммуникативную ситуацию. Учение о функциях и средствах выражения отдельных разновидностей национального языка и их общая характеристика могут таким образом вполне включиться в концепцию функциональных стилей, а именно как в результате своего значения как источника речевых актов, так и в целях более широкого и более комплексного понимания стилистики.

